

УДК:378.147(07)+371:811

М 71

Тетяна МІШЕНІНА

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті висвітлено сутність дослідницької компетенції; розкрито етапи організації дослідницької роботи майбутніх учителів філологічних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах шляхом послідовного інтегрування науки й навчально-виховного процесу. Розкрито особливості організації науково-дослідницької роботи студентів на основі застосування методів наукового пізнання як методів оволодіння навчальним предметом в умовах навчального пошуку. Виокремлено етапи дослідницької діяльності, на кожному з яких формуються і закріплюються знання й уміння, пов'язані з технікою і методикою виконання філологічного експерименту; формуванням психолого-педагогічних і філологічних знань майбутніх фахівців.

Ключові слова: *навчально-виховний процес, науково-дослідницька діяльність, майбутні учителі філологічних спеціальностей, вищий педагогічний навчальний заклад.*

Постановка проблеми. Вимоги до підготовки майбутнього вчителя філологічних спеціальностей мають вихідними засади компетентнісно-орієнтованого навчання фахових дисциплін, що має передбачати оптимальне поєднання галузевого і психолого-педагогічного компонентів. Водночас аналіз масової практики навчально-виховного процесу у вищому педагогічному навчальному закладі свідчить про недостатню увагу до формування фахової компетентності студентів, зокрема дидактичної. Процес послідовного запровадження компетентнісного підходу у ВНЗ лише розпочався і потребує глибокого й різнобічного опрацювання, усунення суперечності між потребою у формуванні дидактичної

компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей як важливої складової їх фахової підготовки у вищому навчальному закладі і відсутністю наукового розв'язання цієї проблеми у вищих педагогічних навчальних закладах, дидактичних і методичних розробок, практичних рекомендацій для викладачів із зазначеного питання.

Подолання окреслених суперечностей можливе за умов теоретичного обґрунтування й системного запровадження у підготовку майбутніх учителів філологічних спеціальностей цілісної системи формування їхньої дидактичної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання компетентнісно-орієнтованого навчання майбутніх учителів філологічних спеціальностей розглянуті у працях методистів (О. Біляєв, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, І. Зимня, О. Куцевол, В. Мельничайко, Г. Онкович, Н. Остапенко, О. Семенов, Т. Симоненко, О. Хорощковська, Г. Шелехова).

Важливими для нашого дослідження є психологічні концепції діяльності (Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн); теорії формування особистості в навчально-виховному процесі (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, С. Максименко, В. Роменець, Т. Яценко).

Мета статті – розкрити сутність дослідницької компетенції майбутніх учителів філологічних спеціальностей; окреслити шляхи ефективної її організації.

Узагальнення теорії й педагогічної практики переконує в тому, що процес формування дослідницької компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей розроблено частково, зокрема – недостатньо розроблено єдиний підхід щодо розуміння сутності дослідницької компетенції, діагностувального апарату щодо визначення рівнів її сформованості.

Незважаючи на активний інтерес науковців до проблеми становлення і формування дослідницької компетентності вчителя (С. Абакумова (інтегративне особистісне утворення, що забезпечує перенесення смислового контексту діяльності з функціонально-репродуктивного до перетворювально-евристичного [1]); Л. Абдулова (знання, уміння, навички, способи діяльності, що дозволяють особистості перебувають у позиції дослідника стосовно довкілля [2]); С. Вітвицька (спеціальні й загальнонаукові знання, що

слугують методологічною основою до організації і проведення дослідження (для кожного напрямку педагогічних досліджень вони різні), загальнонаукові, дослідницькі вміння, а саме: організувати власну розумову діяльність; здійснювати літературний пошук, бібліографічний огляд наукових джерел; обґрунтувати актуальність теми дослідження; чітко визначити його мету і завдання, гіпотезу; обґрунтувати наукову новизну і практичну значущість та результати дослідження; оформляти й захищати їх у відповідній форм [4]), вона залишається недостатньо вивченою в теорії та практиці.

Узагальнюючи погляди вказаних науковців, ми розглядаємо *дослідницьку компетентність майбутнього вчителя філологічних спеціальностей* як якість, що виявляється в потребі особистості володіти методологією наукової творчості; умінні спостерігати й аналізувати, висувати гіпотези щодо розв'язання дискусійних питань; виконувати дослідницьку роботу; умінні проводити педагогічні дослідження, організовувати учнівський експеримент; узагальнювати й передбачати наслідки дослідницької діяльності у процесі навчання у ВНЗ та в подальшій професійній діяльності.

Особливостями дослідницької компетентності майбутнього фахівця, у тому числі й учителя філологічних спеціальностей є (за А. Хуторським): 1) неалгоритмічність – полягає в тому, що студент, здійснюючи дослідження, проходить свій шлях розв'язання поставленої задачі шляхом застосування евристичних підходів, не використовуючи відомих алгоритмів; 2) поліфункціональність, універсальність і надпредметність – дозволяє студенту переносити дослідницький підхід на різні сфери діяльності та застосовувати в різних ситуаціях; 3) багатомірність – доводиться застосуванням студентами в дослідженні аналітичних, критичних, комунікативних та інших умінь, а також здорового глузду; 4) мобільність, варіативність – підтверджує її у будь-якій ситуації та на будь-якому предметному матеріалі. Інакше кажучи, дослідницька компетентність є ключовою, що визначає важливість її формування [8].

Визначаючи суть поняття “*дослідницька компетентність майбутнього вчителя філологічних спеціальностей*” зазначимо, що воно передбачає внутрішню потребу особистості в дослідницькій діяльності у процесі навчання у вищій школі, визначення її вагомого місця у фаховій діяльності, а також уміння май-

бутнього вчителя філологічних спеціальностей: 1) володіти методологією наукової творчості; 2) спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати й передбачати наслідки власної наукової діяльності з психолого-педагогічних, філологічних дисциплін; 3) висувати гіпотези щодо розв'язання дискусійних питань із психолого-педагогічних, філологічних дисциплін і залучати учнів до участі в дискусіях; 4) виконувати дослідницьку роботу з філології, педагогіки, методики навчання мови та літератури; 5) проводити мовознавчий/літературознавчий і педагогічний експеримент й обґрунтовувати його результати; 6) організовувати дослідницьку діяльність учнів із філології; 7) здійснювати самоосвіту, самовдосконалення, моніторинг дослідницької діяльності.

Володіння майбутнім учителем філологічних спеціальностей перерахованими вміннями є підставою для набуття ним певного рівня дослідницької компетентності, що дасть йому змогу творчо застосовувати набуті знання й уміння з філологічних наук, здійснювати власну професійну діяльність на високому рівні, бути конкурентоздатним у сучасному освітньому просторі.

Дослідницька діяльність розглядається М. Махмутовим як пізнавальна самостійність, інтелектуальна здатність людини, що уможливорює самостійно виокремлювати суттєві і вторинні ознаки предметів, явищ, процесів [6].

На думку М. Князян, навчально-дослідницька діяльність студентів може бути визначена як такий вид навчально-пізнавальної роботи творчого характеру, що націлений на пошук, вивчення й пояснення фактів і явищ дійсності з метою вироблення й систематизації суб'єктивно нових знань про них [5].

Поняття “дослідницька діяльність учителя” В. Андреев трактує як педагогічний процес, орієнтований ним (учителем) на пошук учнями пояснення і доведення закономірних зв'язків і відношень фактів, явищ, процесів, що теоретично аналізуються чи експериментально спостерігаються [3].

Поділяючи позиції З. Слєпкань [7], ми розглядаємо *дослідницьку діяльність студентів у вищій школі* як важливий компонент підготовки висококваліфікованих кадрів відповідних профілів, що спрямована зокрема на виконання таких завдань: формування наукового світогляду, оволодіння студентами методологією та методами наукового дослідження; розвиток творчого мислення

та індивідуальних здібностей студентів; прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; поглиблення знань у певному науковому напрямі.

Залежно від специфіки навчального процесу виокремлюють такі види НДРС: 1. НДРС як невід’ємна частина навчального процесу, що входить до календарно-тематичних та навчальних планів, навчальних програм і є обов’язковою для всіх студентів (спецкурси, навчально-методичні курси, розробка методичних матеріалів, написання рефератів у процесі вивчення дисциплін, курсові та дипломні роботи). 2. НДРС, що доповнює навчальний процес, здійснюється під час проходження педагогічної практики (2 – 5 курси). 3. НДРС, що здійснюється поза навчальним процесом – у гуртках, проблемних групах чи лабораторіях, різноманітних студіях, олімпіадах різного рівня (республіканські, міжнародні), конференціях, дискусіях з педагогами-новаторами, написанні наукових статей тощо.

Розглянемо особливості науково-дослідницької роботи студентів майбутнього вчителя філологічних спеціальностей, яка має ступеневий характер (Див. Табл. 1).

1. Етап формування у студентів базових знань, умінь і навичок, необхідних для виконання наукової роботи; навчання основам самостійної роботи; розвиток нестандартного мислення під час загальнонаукової підготовки.

До форм НДРС нами віднесено: тематичні реферати, тези доповіді, пошук інформації в системі Internet з психолого-педагогічних і хімічних дисциплін, нескладні пошукові дослідження на лабораторних і практичних заняттях з філологічних наук.

Дослідницька діяльність студентів на цьому етапі виявляється у: відповідях на поставлені викладачем пошукові запитання; виконанні завдання за алгоритмом; порівнянні своїх дій зі зразком, що міститься у методичних рекомендаціях, практикумах, посібниках тощо.

2. Етап, спрямований на формування спеціальних дослідницьких умінь, поглиблення знань з психолого-педагогічних і філологічних дисциплін, методик і засобів планування, а також проведення педагогічних та філологічних досліджень, оброблення результатів самостійних нескладних досліджень і завдань творчого характеру.

Таблиця 1

**Форми науково-дослідницької роботи майбутніх учителів
філологічних спеціальностей в умовах вищих педагогічних
навчальних закладів**

Класифікація форм науково-дослідницької діяльності	Сутнісні характеристики
Форми НДРС у процесі гуманітарної підготовки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Науково-дослідницькі завдання/задачі у процесі безпосереднього викладу лекційно-семінарських занять. 2. Вивчення курсів варіативного циклу дисциплін (“Культура наукової мови”, “Основи наукових досліджень”). 3. Фахово орієнтовані завдання у змісті курсових проектів і кваліфікаційних/магістерських робіт. 4. Індивідуальні завдання під час проходження педагогічної практики.
Форми НДРС у позааудиторній роботі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Робота у студентських наукових гуртках, секціях наукових товариств. 2. Робота в проблемних галузевих лабораторіях. 3. Участь студентів у науково-дослідницькій роботі відповідно до тематики випускових кафедр.
Форми НДРС як елемент просвітницької пропаганди наукових досягнень	<ol style="list-style-type: none"> 1. Робота як керівників наукових гуртків у загальноосвітніх навчальних закладах. 2. Методична допомога учителям-предметникам й учням. 3. Організація і проведення виставок, оглядів, звітної конференції. 4. Проведення конкурсів студентських наукових робіт. 5. Проведення студентських науково-практичних конференцій (3), олімпіад. 6. Організація і проведення наукових читань.

До форм НДРС належать: курсові роботи, наукові гуртки, конференції, олімпіади, проблемні групи, конкурси наукових студентських робіт.

Дослідницька діяльність студента на цьому етапі дещо ускладнюється. Він самостійно: обирає тему дослідження; планує й виконує дослідницьку роботу; пропонує техніку постановки деяких дослідів під час виконання лабораторних робіт, за необхідності консультується з викладачем; починає виконання наукових досліджень разом із науковим керівником у гуртках, проблемних групах; бере участь у наукових конференціях, олімпіадах різного рівня.

3. Етап, який характеризується самостійністю у виконанні наукових досліджень, пов'язаних з науковою роботою викладача або керівника проблемної групи. Відбувається подальше закріплення та вдосконалення знань зі спеціальних предметів, що впливає на формування та розвиток дослідницьких умінь і навичок, розвиток творчого мислення й творчого підходу до розв'язання завдань, уміння самостійно приймати рішення, реалізовувати їх, використовувати набуті знання на практиці для виконання індивідуального самостійного хімічного або педагогічного експерименту, а також використовувати математичні методи для оброблення результатів дослідження.

Зазначимо, що на кожному з етапів формуються і закріплюються знання й уміння, пов'язані з технікою та методикою виконання філологічного експерименту, по-перше, і, по-друге, особливого значення набуває формування психолого-педагогічних і філологічних знань.

До форм НДРС належать: курсові, бакалаврські та дипломні роботи, наукові конференції, конкурси наукових робіт, олімпіади з педагогіки, філології та методики навчання мови і літератури: написання наукових статей, дослідження в наукових лабораторіях університету і наукових установах міста, регіону, підготовка до магістратури.

Дослідницька діяльність майбутнього вчителя на цьому етапі поглиблюється. Він самостійно: формулює проблему дослідження, визначає його мету, об'єкт, предмет і завдання; відбирає методи для проведення дослідження; планує і проводить експериментальне дослідження, проте може звернутися за допомогою і консультацією до наукового керівника; робить висновки, результати

обраховує за допомогою методів математичної статистики і виражає їх графічно; вміє організувати дослідницьку діяльність учнів профільних класів старшої школи, залучається до проведення філологічних конкурсів і олімпіад.

Студентська науково-практична конференція – сприяє оволодінню різноманітними знаннями, уміннями, що розвивають особові якості студента, необхідні в дослідницькій та професійній діяльності. Також підвищує інтерес студентів до роботи з додатковими джерелами інформації, розширюється їх світогляд, підвищується інтелектуальний рівень; навчають студентів стисло, виразно й аргументовано висловлювати свої думки, оцінні судження з проблемних питань, сприяють становленню світоглядних позицій студентської молоді.

Наукова стаття сприяє вмінню володіти навичками роботи із різноманітними джерелами інформації, самостійно шукати, систематизувати, аналізувати і відбирати необхідну інформацію для розв'язання поставлених задач дослідження, підвищення мотивації до активного процесу пізнання (Див. Табл. 2).

Таблиця 2

Прим. Подано за: *Східнослов'янська філологія : здобутки і перспективи : зб. матеріалів IV Всеукраїнської студентської наукової конференції / відп. колегія О.І. Гамалі, Т.М. Мішеніна. – Кривий Ріг, 2007 – 2013 рр.*

Активні процеси в сучасних мовах:
<i>Проблематика соціолінгвістичних досліджень в українському науковому просторі</i>
<i>Масова комунікація як аспект соціолінгвістики</i>
<i>Багатофункціональність сленгізмів у текстах сучасної літератури</i>
<i>Синтаксична деривація нових віддієслівних іменників</i>
<i>Експресиви в українській новітній теленубліцистиці</i>
Особливості функціонування мовних одиниць у художньому мовленні:
Лексика
<i>1. Система привітань:</i>
<i>Форми українських звичаєвих привітань у романі І. Нечуя-Левицького "Іван Виговський"</i>
<i>2. Прізвища і прізвиська:</i>

<i>Прізвиська в німецьких та українських художніх текстах</i>
<i>3. Антропоніми:</i>
<i>Антропоніми в художніх творах Оксани Забужко</i>
<i>4. Система конфліктогенів:</i>
<i>Система конфліктогенів у драматичних поемах Лесі Українки</i>
<i>5. Лексика за походженням і сферами вживання:</i>
<i>Військова термінологія в творчості Олеса Гончара</i>
<i>Особливості використання сленгізмів у поезії Сергія Жадана</i>
<i>Стилістичні особливості історичної лексики повісті І. Франка “Захар Беркут”</i>
<i>Неологія. Оказіоналізми в романі Євгена Пешковського “Щоденний жезл”</i>
Синтаксис
<i>Особливості мовомислення Марії Матіос крізь призму простого двоскладного речення</i>
<i>Особливості функціонування неповних речень у творах Михайла Івченка</i>
<i>Особливості реалізації складних багатокомпонентних речень у мові новел В. Стефаника</i>
<i>Мовленнєва структура повісті В. Близнеця “Звук павутинки”</i>
Методика викладання мов:
<i>Використання комп’ютерних технологій на уроках української мови.</i>
<i>Застосування комп’ютерних технологій у процесі викладання мовознавчих дисциплін у ВНЗ.</i>
<i>Дидактичні основи формування лексичних умінь і навичок.</i>
<i>Дидактичні засади словникової роботи на уроках української мови.</i>
<i>Організація роботи над словом у період навчання грамоти засобом словниково-логічних вправ.</i>
<i>Труднощі аудіювання на уроках української мови та засоби їх подолання.</i>
<i>Психологічний аспект у формуванні інтонаційних умінь і навичок учнів.</i>
<i>Ситуативні вправи як засіб формування умінь і навичок діалогічного мовлення у процесі вивчення лексикології.</i>
<i>Дидактична гра як засіб підвищення ефективності уроків рідної мови.</i>
<i>Роль усного професійно-педагогічного мовлення в освітньому процесі.</i>
<i>Лінгвістичні основи навчання стилістики у вищій школі.</i>

Висновки. Отже, науково-дослідницька робота студентів є важливим чинником у підготовці майбутнього фахівця. Науково-дослідницька робота майбутніх учителів філологічних спеціальностей сприяє розвитку самостійності, креативності, творчого й аналітичного мислення студентів і здійснює вагомий вплив на

формування творчого потенціалу майбутнього вчителя філологічних спеціальностей. Навчально-дослідницька робота забезпечує отримання студентами необхідних навичок дослідницької діяльності, які різняться залежно від міри самостійності виконання завдань та рівнем новизни результатів, що уможливило досягнення високого рівня сформованості дидактичної компетентності.

Визначаємо перспективність тенденції переструктурування змісту навчальних курсів, розробивши відповідно до освітньо-професійного напрямку фундаментальні і спеціальні завдання науково-дослідницької діяльності; передбачити збільшення частки профільних завдань із виразно прикладним характером науково-дослідницької діяльності, пов'язаної зі специфікою майбутньої професійної діяльності; вивчення методологічних особливостей, визначальних у формуванні наукового мислення майбутнього фахівця.

Література

1. Абакумова С.И. Структурно-содержательные и функциональные характеристики исследовательской компетентности будущих инженеров / С.И. Абакумова // Материалы XXXVIII научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2008 год. – Ставрополь : СевКавГТУ, 2009. – С. 116 – 117.
2. Абдулова Л.Ш. Формирование исследовательской компетентности студентов колледжа / Л.Ш. Абдулова // Стандарты и мониторинг в образовании. – 2009. – № 1. – С. 34 – 37.
3. Андреев В.И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития / В.И. Андреев. – 2-е изд. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
4. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : навч. посіб. [для студентів магістратури] / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
5. Князян М.О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань (на базі вивчення іноземних мов) : автореф. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / М.О. Князян. – Одеса, 1998. – 20 с.
6. Махмутов М.И. Современный урок : вопросы теории / М.И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1981. – 192 с
7. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З.І. Слєпкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.

8. Хуторский А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

Мишенина Татьяна. Формирование исследовательской компетенции будущих учителей филологических специальностей. В статье обозначена сущность исследовательской компетенции; раскрыты этапы организации исследовательской работы будущих учителей филологических специальностей в высших педагогических заведениях путем последовательного интегрирования науки и учебного процесса. Раскрыты особенности организации научно-исследовательской работы студентов на основе использования методов научного познания как методов овладения учебным предметом в условиях учебного поиска. Выделены этапы исследовательской деятельности, на каждом из которых формируются и закрепляются знания и умения, связанные с техникой и методикой проведения филологического эксперимента; формированием психолого-педагогических и филологических знаний будущих специалистов.

Ключевые слова: учебно-познавательный процесс, научно-исследовательская деятельность, будущие учителя филологических специальностей, высшее педагогическое учебное заведение.

Mishenina Tetiana. The formation of the research competence of future teachers in philology. The article deals with the essence of the research competence. The author considers the stages of organization of research work of future teachers in philology at higher educational establishments by successive integration of science and educational process; shows the peculiarities of the organization of research work of students through the use of methods of scientific knowledge as methods of mastering the subject in terms of educational research; singles out the stages of research activities, at each of which knowledge and skills related to technology and methods of carrying out the experiment in philology are formed; formation of psychopedagogical and philological knowledge of future professionals.

Key words: educational process, scientific and research activities, future teachers in philology, higher educational pedagogical institution.